

**OLIY TA'LIM JARAYONIDA TALABALARDA REFLEKSIV MULOHAZA
QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISH USULLARI**

Raximov Baxtiyor Saidullayevich
Osiyo xalqaro universiteti magistranti

**MAQOLA
MALUMOTI**

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

*Received: 23.06.2026
Revised: 24.06.2026
Accepted: 25.06.2026*

KALIT SO'ZLAR:

*refleksiya, refleksiv
mulohaza, refleksiv
kompetensiya, oliy
ta'lim, talaba,
pedagogik
texnologiyalar, mustaqil
fikrlash, o'z-o'zini
baholash.*

Mazkur maqolada oliy ta'lim jarayonida talabalarda refleksiv mulohaza qobiliyatini shakllantirishning nazariy asoslari, pedagogik imkoniyatlari va samarali usullari tahlil qilingan. Refleksiv mulohaza shaxsning o'z faoliyati, bilimlari, tajribasi va xatti-harakatlarini tahlil qilish, baholash hamda takomillashtirishga qaratilgan intellektual faoliyati sifatida yoritilgan. Tadqiqotda refleksiv kundaliklar, portfoliolar, muammoli vaziyatlar, loyiha faoliyati va interfaol metodlarning refleksiv kompetensiyani rivojlantirishdagi ahamiyati ochib berilgan. Tadqiqot natijalari refleksiv yondashuv talabalarning mustaqil fikrlashi, o'z-o'zini baholashi va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qilishini ko'rsatdi.

Kirish

Zamonaviy oliy ta'lim tizimida talabalarni nafaqat bilim bilan qurollantirish, balki ularda o'z faoliyatini tahlil qilish, xulosalar chiqarish va o'zini rivojlantirish qobiliyatlarini shakllantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Bunday qobiliyatlar refleksiv mulohaza yuritish orqali namoyon bo'ladi.

Refleksiya shaxsning o'z fikrlari, faoliyati, hissiyotlari va tajribasini anglash hamda baholash jarayonidir. Oliy ta'lim muassasalarida refleksiv mulohaza qobiliyatining rivojlanishi talabalarning kasbiy tayyorgarligi, mustaqil ta'lim olish kompetensiyasi va ijodiy faoliyatini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilayotgan ta'lim jarayonida refleksiv kompetensiya bo'lajak mutaxassisning muhim kasbiy sifatlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda.

Refleksiya tushunchasi falsafa, psixologiya va pedagogika fanlarida keng tadqiq etilgan. Refleksiya nazariyasining shakllanishida John Dewey, Donald Schön, Lev Vygotsky va boshqa olimlarning ilmiy qarashlari muhim ahamiyat kasb etadi.

John Dewey refleksiyani insonning tajribani ongli ravishda tahlil qilishi va undan kelgusidagi faoliyat uchun foydalanishi deb izohlaydi. Donald Schön esa refleksiv amaliyot nazariyasida mutaxassisning faoliyat davomida va faoliyatdan keyin o'z harakatlarini tahlil qilishi zarurligini ta'kidlaydi.

Mahalliy pedagog olimlar tomonidan ham refleksiv ta'lim texnologiyalari, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim va kompetensiyaviy yondashuv masalalari o'rganilgan. Biroq oliy ta'lim jarayonida refleksiv mulohaza qobiliyatini shakllantirish usullarini tizimli tahlil qilish dolzarb ilmiy muammo bo'lib qolmoqda.

Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

- ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish;
- pedagogik kuzatish;
- qiyosiy tahlil;
- anketa so'rovlari;
- refleksiv faoliyat natijalarini baholash;
- umumlashtirish va tizimlashtirish.

Tadqiqot refleksiv yondashuv, kompetensiyaviy yondashuv va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyalariga asoslandi.

Refleksiv mulohaza qobiliyati talabani:

- o'z faoliyatini tahlil qilishi;
- o'zlashtirilgan bilimlarni baholashi;
- xatolarni aniqlashi;
- muammolar yechimini izlashga intilishi;
- kelgusidagi faoliyatini rejalashtirishi

kabi ko'nikmalarni o'z ichiga oladi.

Refleksiya talabani o'zini anglash va kasbiy rivojlanishining muhim omili hisoblanadi.

Refleksiv kompetensiyaning tarkibiy qismlari

1. Kognitiv komponent – bilim va tajribani tahlil qilish.
2. Baholash komponenti – faoliyat natijalarini baholash.
3. Motivatsion komponent – o'z ustida ishlashga intilish.

4. Talabalarda refleksiv mulohaza qobiliyatini shakllantirish masalasi pedagogika, psixologiya va ta'lim metodikasi sohalarida keng tadqiq etilgan. Refleksiya tushunchasi ilk bor falsafiy qarashlarda insonning o'z fikrlari va faoliyatini anglash jarayoni sifatida talqin qilingan bo'lsa, keyinchalik pedagogik va psixologik tadqiqotlarning muhim kategoriyasiga aylandi.

5. Refleksiv ta'limning nazariy asoslari amerikalik pedagog va faylasuf John Dewey tomonidan ishlab chiqilgan. Olim refleksiv fikrlashni insonning muammoli

vaziyatlarni tahlil qilishi, dalillarni solishtirishi va asoslangan xulosalar chiqarishi bilan bog‘laydi. Uning fikricha, refleksiya ta‘limning samaradorligini oshiruvchi muhim omil bo‘lib, talabning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi.

6. Refleksiv amaliyot nazariyasini rivojlantirishda Donald Schönning ilmiy ishlari alohida ahamiyatga ega. U refleksiyani “harakat jarayonidagi refleksiya” va “harakatdan keyingi refleksiya” ko‘rinishlarida izohlaydi. Olimning ta‘kidlashicha, mutaxassisning kasbiy mahorati o‘z faoliyatini muntazam tahlil qilishi va takomillashtirib borishi orqali shakllanadi.

7. Psixologik nuqtai nazardan refleksiya muammolari Lev Vygotsky, Sergey Rubinshteyn va Aleksey Leontyevlar tomonidan tadqiq qilingan. Ularning ilmiy qarashlarida refleksiya shaxsning o‘z faoliyatini anglash, nazorat qilish va boshqarish mexanizmi sifatida tavsiflanadi. Ayniqsa, faoliyat nazariyasi refleksiyaning o‘quv jarayonidagi ahamiyatini ilmiy asoslashga xizmat qilgan.

8. Zamonaviy ta‘lim nazariyasida refleksiv kompetensiyani rivojlantirish masalalari David Kolbning tajribaviy ta‘lim konsepsiyasi bilan bog‘liq holda o‘rganilgan. Olim refleksiyani tajriba, kuzatish, tahlil va amaliy qo‘llash bosqichlaridan iborat ta‘lim siklining ajralmas qismi sifatida ko‘rsatadi.

9. Refleksiv yondashuvning pedagogik imkoniyatlari bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlarda portfolio texnologiyasi, refleksiv kundaliklar, muammoli ta‘lim va loyiha asosli o‘qitishning samaradorligi alohida ta‘kidlangan. Xususan, T. Markham, J. Thomas va E. Polatlarning tadqiqotlarida refleksiv faoliyat talabalarning tanqidiy fikrlashini, o‘z-o‘zini baholash ko‘nikmalarini hamda mustaqil ta‘lim olish kompetensiyalarini rivojlantirishi isbotlangan.

10. O‘zbekistonlik olimlardan O‘. Tolipov, M. Usmonboyeva, N. Muslimov, S. Nishonova va boshqalar shaxsga yo‘naltirilgan ta‘lim, kompetensiyaviy yondashuv hamda innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish masalalarini o‘rganganlar. Ularning ilmiy ishlarida refleksiya ta‘lim oluvchilarning kasbiy shakllanishi, mustaqil fikrlashi va ijodiy faoliyatini rivojlantirishning muhim pedagogik omili sifatida baholanadi.

11. Tahlil qilingan ilmiy manbalar shuni ko‘rsatadiki, refleksiv mulohaza qobiliyatini rivojlantirish bo‘yicha turli yondashuvlar mavjud bo‘lsa-da, oliy ta‘lim muassasalarida refleksiv kompetensiyani shakllantirishning zamonaviy metodlari va ularni amaliyotga tatbiq etish mexanizmlarini yanada takomillashtirish zarurati saqlanib qolmoqda. Shu bois talabalarda refleksiv mulohaza qobiliyatini shakllantirish usullarini ilmiy asosda tadqiq etish va ta‘lim amaliyotiga joriy etish dolzarb pedagogik muammolardan biri hisoblanadi.

12. Faoliyat komponenti – olingan xulosalarni amaliyotga tatbiq etish

Talabalar har bir mavzu yoki amaliy mashg'ulotdan so'ng o'rgananlari, nima tushunarsiz qolgani va bu bilimni kelajakda qayerda qo'llay olishlari haqida yozma qaydlar qilishadi.

Natija: O'quv jarayonini shaxsiylashtiradi va talabaga o'zining o'rganish dinamikasini kuzatishga yordam beradi.

Pedagogik keyslar va muammoli vaziyatlar

Real hayotga yaqin bo'lgan muammoli vaziyatlar (keyslar) beriladi va talabalardan vaziyatdan chiqish yo'llarini topish talab qilinadi.

Natija: Talaba shunchaki yodlamaydi, balki o'z qarorini tahlil qiladi, tanqidiy fikrlaydi va harakatlarining natijasini oldindan bashorat qila oladi.

O'z-o'zini va o'zaro baholash (Self and Peer Assessment)

Guruhdoshlarining bajargan ishlarini tahlil qilish hamda o'z ishiga xolis baho berish talabalarda tanqidiy yondashuvni shakllantiradi.

Natija: Talabalar o'z xato va kamchiliklarini tan olishni va ulardan to'g'ri xulosa chiqarishni o'rganadilar.

Guruhli munozaralar va Rollar o'yini

Talabalarining turli mavzular yuzasidan o'z fikrini asoslashi, qarama-qarshi fikrlarga hurmat bilan munosabatda bo'lishi.

Natija: Boshqalarning nuqtai nazarini tushunish, muloqot madaniyatini yuksaltirish va o'z fikrlarini erkin bayon etish ko'nikmalarini mustahkamlaydi.

"Nima? Nima uchun? Qanday qilib?" savollar tizimi

Seminar darslari va ma'ruzalar yakunida talabalarga mavzuning mohiyatini ochib beruvchi maxsus savollar berish reflektiv tafakkurni faollashtiradi.

Natija: Mexanik yodlashning oldini oladi, talabani chuqur va mustaqil fikrlashga majbur qiladi.

Xulosa

Oliy ta'lim jarayonida reflektiv mulohaza qobiliyatini shakllantirish bo'lajak mutaxassislarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishning muhim sharti hisoblanadi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra:

- reflektiv kundaliklar;
- portfolio texnologiyasi;
- loyiha faoliyati;
- muammoli ta'lim;
- interfaol metodlar;
- o'z-o'zini va o'zaro baholash

talabalarda reflektiv tafakkurni rivojlantirishning samarali usullari hisoblanadi.

Mazkur usullarni oliy ta'lim amaliyotiga tizimli joriy etish talabalarning mustaqil fikrlashi, kasbiy refleksiya va o'zini rivojlantirish kompetensiyalarini yuksaltirishga xizmat qiladi.

Talabalarda reflektiv mulohaza qobiliyatini shakllantirish masalasi pedagogika, psixologiya va ta'lim metodikasi sohalarida keng tadqiq etilgan. Refleksiya tushunchasi ilk bor falsafiy qarashlarda insonning o'z fikrlari va faoliyatini anglash jarayoni sifatida talqin qilingan bo'lsa, keyinchalik pedagogik va psixologik tadqiqotlarning muhim kategoriyasiga aylandi.

Reflektiv ta'limning nazariy asoslari amerikalik pedagog va faylasuf John Dewey tomonidan ishlab chiqilgan. Olim reflektiv fikrlashni insonning muammoli vaziyatlarni tahlil qilishi, dalillarni solishtirishi va asoslangan xulosalar chiqarishi bilan bog'laydi. Uning fikricha, refleksiya ta'limning samaradorligini oshiruvchi muhim omil bo'lib, talabaning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi.

Reflektiv amaliyot nazariyasini rivojlantirishda Donald Schönning ilmiy ishlari alohida ahamiyatga ega. U refleksiyaning "harakat jarayonidagi refleksiya" va "harakatdan keyingi refleksiya" ko'rinishlarida izohlaydi. Olimning ta'kidlashicha, mutaxassisning kasbiy mahorati o'z faoliyatini muntazam tahlil qilishi va takomillashtirib borishi orqali shakllanadi.

Psixologik nuqtai nazardan refleksiya muammolari Lev Vygotsky, Sergey Rubinshteyn va Aleksey Leontyevlar tomonidan tadqiq qilingan. Ularning ilmiy qarashlarida refleksiya shaxsning o'z faoliyatini anglash, nazorat qilish va boshqarish mexanizmi sifatida tavsiflanadi. Ayniqsa, faoliyat nazariyasi refleksiyaning o'quv jarayonidagi ahamiyatini ilmiy asoslashga xizmat qilgan.

Zamonaviy ta'lim nazariyasida reflektiv kompetensiyani rivojlantirish masalalari David Kolbning tajribaviy ta'lim konsepsiyasi bilan bog'liq holda o'rganilgan. Olim refleksiyaning tajriba, kuzatish, tahlil va amaliy qo'llash bosqichlaridan iborat ta'lim siklining ajralmas qismi sifatida ko'rsatadi.

Reflektiv yondashuvning pedagogik imkoniyatlari bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarda portfolio texnologiyasi, reflektiv kundaliklar, muammoli ta'lim va loyiha asosli o'qitishning samaradorligi alohida ta'kidlangan. Xususan, T. Markham, J. Thomas va E. Polatlarning tadqiqotlarida reflektiv faoliyat talabalarning tanqidiy fikrlashini, o'z-o'zini baholash ko'nikmalarini hamda mustaqil ta'lim olish kompetensiyalarini rivojlantirishi isbotlangan.

O'zbekistonlik olimlardan O'. Tolipov, M. Usmonboyeva, N. Muslimov, S. Nishonova va boshqalar shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, kompetensiyaviy yondashuv hamda innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish masalalarini o'rganishlar. Ularning ilmiy ishlarida refleksiya ta'lim oluvchilarning kasbiy shakllanishi, mustaqil fikrlashi va ijodiy faoliyatini rivojlantirishning muhim pedagogik omili sifatida baholanadi.

Tahlil qilingan ilmiy manbalar shuni ko'rsatadiki, reflektiv mulohaza qobiliyatini rivojlantirish bo'yicha turli yondashuvlar mavjud bo'lsa-da, oliy ta'lim muassasalarida reflektiv kompetensiyani shakllantirishning zamonaviy metodlari va ularni amaliyotga tatbiq

etish mexanizmlarini yanada takomillashtirish zarurati saqlanib qolmoqda. Shu bois talabalarda reflektiv mulohaza qobiliyatini shakllantirish usullarini ilmiy asosda tadqiq etish va ta'lim amaliyotiga joriy etish dolzarb pedagogik muammolardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni.
3. Dewey J. *How We Think*. – New York: Dover Publications, 2019.
4. Schön D. *The Reflective Practitioner*. – London: Routledge, 2020.
5. Vygotsky L.S. *Mind in Society*. – Cambridge: Harvard University Press, 2018.
6. Tolipov O'., Usmonboyeva M. *Pedagogik texnologiyalar*. – Toshkent: Fan, 2021.
7. Muslimov N.A. *Kasbiy ta'lim metodikasi*. – Toshkent: O'qituvchi, 2022.
8. Qosimov A., Nishonova S. *Pedagogik mahorat*. – Toshkent, 2020.

